

TU RADOST JIM NEUDĚLÁME

Jiří Stránský (*1931)

„Jedno z našich rodinných hesel znělo: Tu radost jim neuděláme. Tedy nikomu, kdo nás ponižuje, neuděláme radost tím, že mu dáme najevo, že jsme ponižováni. Jiní říkají vznešeně: Neohnu se, nekleknu atd. My jsme to říkali takhle,“ vzpomíná spisovatel, scénárista a publicista Jiří Stránský, poslední žijící autor české „*lágrové literatury*“, vězněný v 50. letech i za normalizace.

Narodil se 12. srpna 1931 v Praze. Jeho otec Karel Stránský pracoval jako advokát a starosta malostranské obce sokolské, kam dle tradice patřili i prezidenti Masaryk a Beneš. Děd z matčiny strany Jan Malypetr byl ministerským předsedou dvou vlád meziválečného Československa a posledním předsedou Národního shromáždění. K příbuzným z otcovy strany patřil i zakladatel a propagátor českého skautingu A. B. Svojsík. Jiří Stránský chodil jako kluk do Sokola, patřil však i k pátému oddílu „*vodních*“ skautů.

Po nacistické okupaci českých zemí v březnu 1939 se Karel Stránský zapojil do odboje – a Jiří si pamatuje, že když mu bylo asi deset, provedlo u nich Gestapo domovní prohlídku: *„Vletěli k nám do vily, a já jsem měl takový klukovský pokoj, kde jsem pořádně něco šrouboval, vrtal nebo řezal. Seděl jsem tam, najednou táta přišel a řekl mi: ‚Tady na to si sedni, kdyby kdokoliv přišel, nevstávej, hraj si! Oni obrátili barák vzhůru nohama, pak odešli, a já jsem zjistil, že u mě táta schoval revolver.‘* Nedlouho po prohlídce byl Karel Stránský zatčen, poslán do koncentračního tábora v Osvětimi a záhy propuštěn na amnestii při příležitosti Hitlerových narozenin. Po atentátu na Heydricha ho Gestapo zatklo znovu, protože na něj soused Vlajkař poslal udání, že oslavoval smrt řííšského protektora. Podle vyprávění Jiřího Stránského se tehdy jeho matka vydala za manželem do sídla Gestapa v Petschkově paláci a po dlouhém čekání si ji předvolal jakýsi úředník, který Karla Stránského propustil s tím, že mu *„zachránil život za první světové války“*. Během povstání v květnu 1945 byl čtrnáctiletý Jiří poslán jako spojka se vzkazem pro vedení odboje, za což po osvobození dostal jako mladistvý Vyznamenání za vojenské zásluhy II. stupně.

Na konci května 1945 poslala Česká národní rada Karla Stránského s jakýmisi úkoly do pohraničí, kde žili stovky let především čeští Němci a kde už začala česká msta – divoké a kruté vyhánění obyvatelstva: *„Otec byl vychovaný německy, měl matku Rakušanku a jako kluk byl na prázdninách u různých příbuzných v Krušných horách v Egerlandu, což je chebský kraj. Uměl tamní zvláštní dialekt Egerlander, jemuž nerozumí ani mnozí Němci. Tehdy se kolem Hory Svatého Šebastiána odehrával nejhorší a nejdivočejší odsun na naší západní*

hranici. Já jsem otce umluvil, aby mne vzal s sebou.“ Jiří vypráví, že to byla těžká a zároveň důležitá zkušenost – stal se svědkem událostí, o kterých o mnoho let později pojednal v románu Zdivočelá země.

V roce 1946 absolvoval Jiří Stránský tříměsíční studijní pobyt na anglické škole v Chateau d’Oex ve Švýcarsku, roku 1947 se zúčastnil světového skautského jamboree poblíž Paříže. V Praze chodil na reálné gymnázium v Dejvicích (na dnešní Evropské ulici), kde zažil v únoru 1948 komunistický převrat. Měl mnoho spolužáků, kteří ke komunistické ideologii a ke Komunistické straně Československa necítili sympatie a nebáli se to dávat najevo. Jiří si počínal stejně, navíc pocházel z politicky nežádoucí rodiny, a proto nebyl v roce 1950 připuštěn k maturitě: *„Dali mi tehdy vybrat, že mám buď podepsat žádost o uvolnění ze studia ze zdravotních důvodů, nebo že budu vyhozen z důvodů politických, ale v každém případě že jako student končím. Řekl jsem, že nic podepisovat nebudu, ať si to udělají, jak chtějí.*“ Vzápětí byl ze studií vyloučen, perzekuováni byli i další členové rodiny včetně otce. Jiří si našel práci jako tesař u Zeměměřického ústavu při stavbách triangulačních věží (měl jistou zkušenost, vedle studií se také krátce učil truhlářem). Po několika měsících se však při práci zranil a prostřednictvím rodinných známých a díky svým jazykovým schopnostem se dostal do plakátového a reklamního oddělení podniku Čedok-Propag, kde měl na starosti cizojazyčné mutace propagačních letáků.

V létě 1952 narukoval Jiří Stránský do armády, k Pomocně technickému praporu (šlo o trestné pracovní jednotky pro „*politicky nespolehlivé*“ vojáky). Mezitím však Státní bezpečnost zatkla jeho šéfa, původního majitele inzertní firmy, který si ve strachu o život vymýšlel obvinění různých lidí, aby StB dokázal, že je ochoten spolupracovat: *„Na třináct svých spolupracovníků si vymyslel historky, a ta nejhorší byla o mně. Tvrdil, že mě jejich organizace vyslala na šestinedělní kurz do západního Německa, kde jsem měl být vycvičen v zacházení s vysílačkou, ale třeba také v technice tichého zabíjení. [...] Na základě takových nesmyslů si pro mě v lednu 1953 přijela policie k útvaru PTP, načež mě málem umlátili, protože chtěli, abych se přiznal, avšak já netušil k čemu. To je vůbec nejhorší situace, když člověk vůbec nechápe, co po něm chtějí. Nakonec jsem to nějak navlíknul, že jsem se estébákům sice nepřiznal k těm obviněním, ale přiznal jsem se, že jsem o nějaké protistátní činnosti věděl a neoznámil ji.*“ Ve vykonstruovaném procesu byl Jiří Stránský odsouzen k osmi letům vězení za velezradu a špionáž.

Po odsouzení pracoval nejprve jako zedník ve vězení na Pankráci a jako obkladač v Ilavě na Slovensku. V říjnu 1953 byl poslán do sběrného tábora Vykmánov na Jáchymovsku a poté na těžbu uranu v táboře Svatopluk u Horního Slavkova, kde napsal první poznámky k pozdějším povídkám. V květnu 1955 byl převezen do vězeňského tábora Vojna u Příbrami jako lamač-bagrísta. Zúčastnil se protestní stávkou a hladovky kvůli celkově nevyhovujícím podmínkám a poté byl transportován do tábora Bytíz. V kriminálech se Stránský seznámil

s vězněnými spisovateli Františkem Křelinou, Josefem Knapem, Janem Zahradníčkem, Zdeňkem Rotreklem či Karlem Peckou. Měli zásadní vliv na jeho rozhodnutí věnovat se literatuře. O lágrech, v nichž tehdy skončila nemalá část české intelektuální elity, mluví mimo jiné jako o „vězeňské univerzitě“:

„Když jste měl ranní šichtu od šesti do čtrnácti hodin, tak vás budili po třetí hodině ranní a vracel jste se urvaný ve tři odpoledne. Po práci se ale lidi na cimrách mohli bavit, čtyři si sedli a vykládali si. To jsem vyhledával. Málokdy jsem něco řekl, byl jsem rád, že mne tam nechávají, byli o hodně chytřejší a vzdělanější než já. [...] Byl tam jeden výborný kunsthistorik, Bonny Falerský, a ten měl kunsthistorický seminář. Domluvili jsme se s jedním civilem, který kupoval veškeré pohlednicové reprodukce z děl Národní galerie, a na tom nás Falerský učil estetiku. [...] Všechno se to muselo schovávat, protože bachaři by to při prohlídkách našli a zničili.“

Jiřího otec Karel Stránský podal zhruba v polovině 50. let stížnost pro porušení zákona a pokoušel se dosáhnout synova předčasného propuštění: *„V roce 1958 za mnou přišel vyšetřující soudce, bývalý vojenský prokurátor, který nechal pověsit já nevím kolik lidí. Přišel mi oznámit, že jsem seděl neprávem, že můžu jít okamžitě domů, a tady mi jenom podepište takovou formalitu. A podal mi papír, na kterém stálo, že žádám o milost. Tak jsem říkal: Vždyť jste mi sdělil, že jsem nevinný, tak proč mám žádat o milost? Tak jsem zůstal ve vězení ještě dva roky, a navíc jsem šel za drzost do korekce.“* Z kriminálů vyšel Jiří Stránský až za velké „amnestie“ v roce 1960.

Po propuštění pracoval jako kopáč a betonář na čističce vody v Praze-Troji, poté krátce na stavbě plaveckého stadionu v Podolí. V roce 1962 vyšla Stránskému v časopise Mladý svět povídka Vašek (Volové), která zaujala režiséra Martina Friče – Stránský u něj pak působil jako asistent režie. Začal dělat pro film a televizi, ale protože z politických důvodů nedostal stálé místo, roku 1965 nastoupil jako obsluha benzinové pumpy v Opletalově ulici. Po sovětské okupaci v srpnu 1968 se rozhodl, že odejde do exilu, pobýval krátce v Rakousku a ve Francii, ale nakonec se vrátil domů. V roce 1969 vyšla pod titulem Štěstí jeho první kniha povídek, opírajících se o vězeňskou zkušenost, avšak téměř celý náklad byl z úředního příkazu zničen.

Za normalizace pracoval Jiří Stránský opět na pumpě pro podnik Benzina. V prosinci 1973 (nedlouho poté, co dal v podniku výpověď) ho podruhé zatkla policie a na základě křivých obvinění byl odsouzen za údajné černé obchody s benzinem, oficiálně za rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. *„Už jsem dělal pro divadlo Semafor, divadelní studio mě ale nepřijalo do pracovního poměru, dodatečně jsem se dozvěděl, že jim estébáci řekli, ať mne nepřijímají: ‚My se ho chystáme zavřít, ale ještě nevíme jak.‘ Zatýkala mě pak kriminální policie, ale v kanceláři stáli dva muži od StB a říkali: Tak už vás máme – a jako*

lupiče. To mne tehdy docela dostali. [...] Obvinili mě, že jsem kradl benzin, což vůbec nebyla pravda, ale všem ostatním pohrozili, že když proti mně nebudou svědčit, tak jim našijou strašné flastry. Takže jsem si ještě odeseděl dva roky za rozkrádání národního majetku. Ale to já umím, sedět za něco, co vůbec není pravda.“ Jiří Stránský byl vězněn v Bělušicích u Mostu a v Plzni-Borech. Od roku 1975 se živil jako kulisák, jevištní mistr, vedoucí dopravy a příležitostný režisér ve Státním souboru písní a tanců.

Teprve po pádu komunistického režimu se Stránský mohl živit jako spisovatel. Odmítl nabídky ke vstupu do politiky, v letech 1992–2006 byl prezidentem českého PEN klubu. Vydal řadu knih, například romány *Zdivočelá země* a *Aukce* (1997), podle nichž napsal i scénář k televiznímu seriálu. Podle jeho vězeňských próz a scénářů vznikly též filmy *Bumerang* (1998) či *Kousek nebe* (2005). Jiří Stránský je nositelem *Ceny Egona Hostovského* (1992) a *Ceny Karla Čapka* (2006). Dosud se věnuje příležitostné publicistice a o svých zkušenostech chodí přednášet do českých škol.

Autor textu Adam Drda